

Leo Tolstoin ajatuksia rahasta

Pentti Forsman

Leo Tolstoi

Mitä on raha?,

Kirjokansi 2015, 79 sivua (alkuperäinen venäjäksi 1886, Sulo Wuolijoen suomenkielinen käännös 1908 Vihtori Kososen kustantamana)

Raha on aina herättänyt analyttisten pohdintojen ohella suuria tunteita. Leo Tolstoi aloittaa kysymällä: ”Raha. Mitä on raha?” ja vastaa itse: ”Raha on työn vasta-arvo”. Hän kertoo päättä-neensä tutkia perin pohjin, mitä raha on ja kysyy ensin neuvoa tieteeltä. 1800-luvun tieteen antama vastaus on pääpiirteissään sama kuin nykyisissä oppikirjoissa. ”Tiede sanoo, ettei rahankäsite ei suinkaan sisällä mitään, mikä olisi väärää tai vahingollista..” (s. 5). Tolstoi viittaa aikansa talousviisaisiin, jotka eivät nähneet rahaa juuri muuta kuin välineenä helpot-tamassa ihmisten keskinäistä vaihdantaa ja arvon mittana

Tolstoi rakentaakin oman mallin, millä hän selittää tarpeen rahalle. Tolstoin selvitystä voi kutsua tutkimukseksi, sillä niin monipuolisesti hän käsittelee rahaa ja suhteellisten hintojen muodostumista epäsymmetrisen informaation ja epätäydellisen kilpailun oloissa. Tolstoi toteaa, että niin tiede kuin valtaapitävätkin pitävät vallitsevaa järjestystä annettuna. Tuotantoväli-

neet ja niistä erityisesti maa oli harvojen omaisuutta, ja tätä rakennetta pidetään yllä aseiden avulla.

Hän sanoo itse: ”Kun tuo niin sanottu kansantaloustiede on ottanut tehtäväkseen, kuten kaikki abstraktit tieteet, väkivallan puolustajana olemisen...” (s.46). Samoin Tolstoi toteaa: ”Minä toistan, että ihminen, jolla on kylliksi rahaa, on tilaisuudessa ostamaan kaiken leivän ja voi antaa lähimmäisensä kuolla nälkään tai tehdä ne tämän leivän avulla orjikkeen”. Tuomari Nurmiolla on sama idea laulussaan Rahamies: ”Jos sun päällä on päätäkää sä voit nau-uraa ja pyllistää/ länteen, itään ja etelään ja sua kilpaa kiitellään.” Näin päästään suuriin tunteisiin.

Analyysissään Tolstoi menee kuitenkin pelkkää kuvailua syvemmälle. Hänen maailmassaan juuri raha ja rahatalous tehostavat orjuuttamista. Hänen vapaassa, vaihtoehtoisessa maailmassaan talonpojat eläisivät vaatimat-tomasti omavaraistaloudessa. Tolstoi viittaa

talonpoikien vanhaan sanontaan: ”Ruplan isku tuntuu piiskaakin kipeämmin”. Tiiviimmin Tolstoin teoriaa rahasta ei voisi sanoa.

Itse asiassa Tolstoin analyysi on taloustiedettä, sillä hänen mallissaan maanvuokran maksaminen rahalla johtaa tehokkaampaan resurssien käyttöön kuin puhdas orjuus tai siitä jalostettu sato-osuusmalli (*crop-sharing*). Kun viljan sijaan talonpoika joutuu maksamaan vuokransa/veronsa rahalla, omistaja tai valtio ei tarvitse varastoja vaan pankkitilin ja henkilön, joka kerää vuokrat ja verot. Ruplien saamiseksi talonpoijan on itse myytävä viljansa ja kannettava kauppaan liittyvät riskit. Tehokkuuden kasvusta saatu hyöty menee hänen mukaansa kuitenkin maanomistajalle.

Rahavuokra antaa toki talonpojallekin mahdollisuuksia tehostaa toimintaansa, jolloin hänen oma osuutensa maan tuotosta kasvaa. Mutta tämä on vasta ensimmäinen vaihe, sillä omistajalla on kiusaus ja keinot ajan mittaan nostaa vuokraa, jolloin talonpoika on lähtötilanteessa. Tolstoin siteeraaman eliitin jäsenen mukaan: ”Talonpoika on huolella kerittävä”. Tämäkään ei toki ole lopullinen tasapaino, sillä ennakoissaan omistajan toimet talonpojat voivat lopettaa tilojensa kehittämisen. Kun Tolstoi kirjoitti rahasta, oli orjien vapauttamisesta Venäjällä ja Yhdysvalloissa vain parikymmentä vuotta.

Tolstoi yrittää esimerkein näyttää, miten luonnollisen vaihdon korvannut raha tehostaa orjuuttamista tai riistoa. Rahavuokrien ja velkojen maksuun tarvittiin rahaa, eikä sitä syntynyt tyhjästä. Maksujen hoitamiseen nimittäin tarvittiin rahamääräisiä tuloja, joita oli jostain hankittava. Rahavuokra antoi siten talonpojalle uusia mahdollisuuksia, mutta myös velvollisuuksia, joiden täyttäminen saattoi olla vaikeaa. Jos ei onnistunut, oli myytävä itsensä ”orjaksi”.

Hänen mielestään juuri yksityinen suurmaanomistus mahdollisti aseiden ja rahan avulla orjuuttamisen. Jos ihmisellä olisi pieni pala maata oman ruuan tuottamiseen, hän ei olisi enää tehtailijoiden tai suuromistajien orjuutettavissa. Tosin tätä vapautta ei välttämättä kauan kestä. Pari peräkkäistä katovuotta, niin talonpoika on taas orjuutukseen johtavalla tiellä.

Tässä Tolstoi tulee lähelle nykyaikaa, sillä maailmalla on syntynyt sadoittain paikallisyhteisöjen vaihtoehtoisia valuuttoja ja aikapankkeja. Niitä näyttää syntyvän kriisien yhteydessä ja tulojen laskiessa, kuten Sveitsin WIR-pankki 1930-luvulla.¹ Paikallisrahan päätavoitteena on pitää rahatulo kiertämässä omassa yhteisössä niin kauan kuin mahdollista, joskin vaihtokaupalla voi keventää ehkä myös verotusta. Toki kilpailu ja tehokkuus tästä ”ruplan iskun” puuttumisesta kärsivät, mutta vaihtoehtona voi olla työttömyys.

Tolstoi käsittelee valtion velkaongelmaa eksplisiittisesti Fidzi-saarten tapauksessa. Yhdysvallat uhkasi 1800-luvulla saarivaltiota sota-toimilla, mikäli maa ei korvaa amerikkalaisten itsensä määrittelemiä vahinkoja. Ilman vientituloja saarelaisilla ei ollut edes teoriassa mahdollisuuksia maksaa vaadittuja 45 000 dollaria, joten he joutuivat myymään pilkkahintaan maata australialaiselle kauppakomppanialle. Tämä taas johti vielä suurempaan katastrofiin. ”Näitten saariasukkaiden kohtalossa ovat kaikki orjuutuksen välikappaleet toistensa jälkeen ja rinnan näytelleet osansa: kanuunat, kiristyks-

¹ WIR Bank on Sveitsissä vuonna 1934 perustettu talousosuuskunta *Wirtschaftsring-Genossenschaft*, joka alkoi luoda kauppaluottoihin perustuvaa järjestelmän sisäiseen käyttöön tarkoitettua rahaa (WIR Franc). Yhtenä taustavaikuttajana oli vuosisadan alussa Euroopassa laajalti vaikuttanut saksalainen anarkoliberalisti Silvio Gesell, johon myös Keynes yhdessä *General Theoryn* alaviitteessä viittaa.

set, murhat, maanryöstöt ja viimeksi kaiken huippuna raha, joka näiden kaikkien sijaan tuli”. ...”vain yhdessä vuosikymmenessä” (s. 35).

Fidzi-saaret tuntuvat ehkä vierailta, mutta kaikki tuntevat Egyptiin orjaksi myydyt Joosefin tarinan, jota Tolstoi käyttää toisena esimerkkinä rahan kirouksesta. Siinä ylivoimaisella informaatiolla (eli ennusteilla) varustettu Joosef, Faaraon taloudenhoitaja, onnistuu orjuuttamaan kaikki uhkaamalla nälkäkuolemalla. Ensin kansa osti faaraon viljaa rahalla, sitten ruokaan vaihdettiin karja ja lopulta myös kaikki viljelysmaa joutui faaraon haltuun. Suomessa taas 1800-luvun lopulla yhtiöt ostivat Itä-Suomen tietämättömiltä talonpojilta metsiä pilkkahintaan. Myöhemmin nälkä ajoi samat talonpojat yhtiöiden savotoille, joissa palkkatoaso ei aina koko perheeltä nälkää vienyt.

Siten yleisellä tasolla Tolstoi näkee orjuutuksen kehitysvaiheet niin, että ensiksi orjuutetaan perinteisesti aseiden avulla. Seuraavassa vaiheessa orjuuttaja sai tahtonsa läpi aseiden sijaan nälän avulla, kun orjuutettu joutuu luopumaan osasta maansa tuotteista. Kolmannessa vaiheessa siirrytään rahaan, mikä on omistajan kannalta kannattavaa, mikäli hän kykenee säätelemään leivän ja työn suhteellista hintaa edukseen.

Tolstoilla oli laajat kontaktit ja kirjallinen menestys auttoi häntä verkottumaan myös Yhdysvaltoihin. Tolstoilla oli käytössään Henry Georgen vuonna 1879 julkaistu kirja *Progress and Poverty*, jota myytiin miljoonittain. Georgen aatteita kannattivat mm. Franklin Roosevelt ja Albert Einstein sekä useat talousnobelistit, kuten Joseph Stiglitz. Sekä Tolstoi että George kannattivat maan yhteiskunnallistamis-

ta tai ainakin tuoton verottamista. Tolstoi kirjoitti jopa esipuheen vuonna 1883 ilmestyneeseen Henry Georgen kirjaan *Social Problems*. Georgen (ja Tolstoin) ehdotuksista nykyaikaan sopinee parhaiten maapohjan vero (*Land Area Tax*). Viimeksi *The Economist*-lehti käsitteli huhtikuussa 2015 Georgea ja maaveroa.

Nykyisin raha voi orjuuttaa ymmärtämätöntä salakavalasti, mitä George Akerlof ja Robert Shiller kuvaavat kirjassaan *Phishing for Phools* (2015). Melkoinen joukko amerikkalaisia menee joka ilta nukkumaan murehtien, mistä saisi rahaa laskujen maksuun. ”Alitajunta” (*monkeys on the shoulder*) ohjaa tekemään heräteostoksia, joihin ei todellisuudessa ole varaa.

Tolstoi ei taas tähän tavaroiden hamstramiseen uskonut. Hän väitti, että työntekijöistä suurin osa käy töissä vain rahaverojen maksun vuoksi. Ilman niitä työntekijät jäisivät kotiin. Tolstoin aikana näin olisi usein käynytkin. Nykyisin vapaus on unohtunut, ja raha on saanut ihmiset ”orjuuttamaan” itse itsensä.

Leo Tolstoin huoli rahan tuhoisista vaikutuksista on edelleen ajankohtainen. Tosin hän jättää mainitsemasta, kuinka tehokas ja tulojen kasvua lisäävä väline raha on silloin kuin osapuolet ovat tasavertaisia. Elintason parantaminen ei kuulunut Tolstoin tavoitteiden joukkoon. Tolstoi suhtautui kriittisesti maapohjan yksityisomistukseen. Tästä johtuva kaupunkien tehoton maankäyttö lisää sekin köyhyyttä.

Sääntelyn ja sosiaalisten uudistusten onnistuminen edellyttää ”lämpimän sydämen ohella kylmää päätä”. Tolstoin valtavan, maailmanlaajuisen suosion ansiosta myös hänen ”kylmän päänsä” tuotoksilla saattoi olla vaikutusta tapahtumien kulkuun.